

## OILAVIY MUHITDA BOLALARNING IJTIMOIIY-EMOTSIONAL RIVOJLANISHIDA OTA-ONANING IJTIMOIIY ROLI

Nurmatova Muxayyo Abdumalikovna

*Chirchiq davlat pedagogika universiteti 19.00.01.Psixologiya tarixi va nazariyasi.Umumiy  
psixologiya.Shaxs psixologiyasi ixtisosligi bo'yicha mustaqil izlanuvchi*

**Annotatsiya:** Mazkur maqolada oilaviy muhit sharoitida bolalarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishida ota-onaning ijtimoiy roli ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda ota-ona munosabatlari, emotsional qo'llab-quvvatlash, tarbiyaviy uslublar hamda ijtimoiy xulq-atvor namunalari bolalarning emotsional barqarorligi, ijtimoiy moslashuvi va shaxsiy rivojlanishiga ta'sir etuvchi asosiy omillar sifatida ko'rib chiqiladi. Shuningdek, oilaviy ijtimoiy muhitning bolalarda ijobiy emotsional holat va ijtimoiy kompetensiyalarni shakllantirishdagi o'rni asoslab beriladi.

**Kalit so'zlar:** oilaviy muhit, ijtimoiy-emotsional rivojlanish, ota-onaning ijtimoiy roli, ota-ona munosabatlari, bola shaxsi, emotsional barqarorlik, ijtimoiy moslashuv.

### KIRISH

Zamonaviy jamiyatda bolalarning barkamol shaxs sifatida shakllanishi, ularning ijtimoiy moslashuvi va emotsional barqarorligini ta'minlash ta'lim-tarbiya tizimining ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi. Ushbu jarayonda oila birlamchi ijtimoiy institut sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Aynan oilaviy muhit bolalarda dastlabki ijtimoiy tajribalar, emotsional munosabatlar va xulq-atvor me'yorlarining shakllanishida muhim rol o'ynaydi. Shu sababli bolalarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishida ota-onaning ijtimoiy roli masalasi zamonaviy pedagogika va psixologiya fanlarining dolzarb tadqiqot yo'nalishlaridan biri sifatida qaralmoqda.

Bolalarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishi ularning o'z emotsiyalarini anglash va boshqarish, boshqalar bilan samarali muloqot o'rnatish, empatiya ko'rsatish hamda ijtimoiy muhitga moslashish qobiliyatlari bilan bevosita bog'liqdir. Mazkur sifatlarning shakllanishi esa, avvalo, ota-onaning tarbiyaviy pozitsiyasi, ijtimoiy xulq-atvori, emotsional munosabatlari va oiladagi psixologik iqlim orqali amalga oshadi. Ota-onaning bolaga bo'lgan munosabati, u bilan o'zaro muloqot madaniyati va ijtimoiy rollarni namoyon etish uslubi bolada ijobiy yoki salbiy emotsional holatlarning rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Hozirgi globallashuv va axborotlashuv sharoitida oilaviy tarbiya tizimida ham muayyan o'zgarishlar yuz bermoqda. Ijtimoiy munosabatlarning murakkablashuvi, ota-onaning bandligi, axborot texnologiyalarining keng qo'llanilishi bolalarning emotsional rivojlanishida yangi muammolarni keltirib chiqarmoqda. Bunday sharoitda ota-onaning ijtimoiy roli nafaqat tarbiyachi, balki bolaga ijtimoiy namuna ko'rsatuvchi, emotsional tayanch bo'luvchi va ijtimoiy qadriyatlarni uzatuvchi subyekt sifatida yanada muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu boisdan, oilaviy muhitda bolalarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishida ota-onaning ijtimoiy rolini ilmiy asosda o'rganish, uning psixologik va pedagogik mexanizmlarini tahlil qilish hamda samarali tarbiyaviy yondashuvlarni aniqlash

muhim nazariy va amaliy ahamiyatga ega. Ushbu masalani chuqur o'rganish bolalarda sog'lom emotsional rivojlanishni ta'minlash, ijtimoiy moslashuv darajasini oshirish va barkamol shaxsni shakllantirishga xizmat qiladi. Bolalarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishi shaxs shakllanishining muhim tarkibiy qismi bo'lib, u bolaning jamiyatda muvaffaqiyatli moslashuvi, sog'lom muloqot olib borishi va emotsional barqarorligini ta'minlaydi. Ushbu jarayonning samaradorligi ko'p jihatdan oilaviy muhit va undagi ota-onaning ijtimoiy roliga bog'liq. Oila bolalar uchun birlamchi ijtimoiylashuv muhiti bo'lib, aynan shu muhitda bola dastlabki emotsional tajribalarni, ijtimoiy munosabatlar me'yorlarini va xulq-atvor namoyonlarini egallaydi. Shu sababli oilaviy muhitda ota-onaning ijtimoiy roli masalasini ilmiy jihatdan o'rganish zarurati tobora ortib bormoqda.

Zamonaviy ijtimoiy-madaniy sharoitda oilaviy munosabatlar tizimida muayyan o'zgarishlar yuz bermoqda. Ota-onaning bandligi, axborot texnologiyalarining keng tarqalishi, ijtimoiy munosabatlarning murakkablashuvi bolalarning emotsional rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Bunday sharoitda bolalarda emotsional beqarorlik, muloqot qiyinchiliklari va ijtimoiy moslashuv muammolari ko'zga tashlanmoqda. Mazkur holatlar ota-onaning ijtimoiy roli va oilaviy tarbiya mexanizmlarini chuqur tahlil qilishni talab etadi.

Ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, bolalarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishi masalasi bo'yicha turli tadqiqotlar mavjud bo'lsa-da, oilaviy muhitda ota-onaning aynan ijtimoiy roli, uning emotsional va tarbiyaviy ta'sir mexanizmlari yetarli darajada tizimli o'rganilmagan. Amaliyotda esa ota-onalar ko'pincha bolalarning emotsional holatini boshqarish va ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishda qiyinchiliklarga duch kelmoqdalar. Bu esa mazkur mavzuni ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan chuqur tadqiq etish zaruratini yanada kuchaytiradi.

Shuningdek, mazkur mavzuni o'rganish zamonaviy ta'lim va tarbiya tizimida oilaning o'rni va ahamiyatini qayta baholash, ota-onalar bilan hamkorlikda samarali tarbiyaviy strategiyalarni ishlab chiqish imkonini beradi. Ota-onaning ijtimoiy rolini anglash va uni ilmiy asosda baholash bolalarda sog'lom emotsional rivojlanishni ta'minlash, ijtimoiy kompetensiyalarni shakllantirish va salbiy xulq-atvor namoyonlarining oldini olishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Demak, oilaviy muhitda bolalarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishida ota-onaning ijtimoiy rolini o'rganish zarurati jamiyatning ijtimoiy buyurtmasi, zamonaviy psixologik-pedagogik muammolar va bolalar rivojlanishini qo'llab-quvvatlash ehtiyojlari bilan bevosita bog'liq bo'lib, ushbu masala ilmiy tadqiqotlar uchun dolzarb va istiqbolli yo'nalish hisoblanadi.

#### Asosiy qism

Bolalarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishi ularning shaxs sifatida shakllanishida muhim o'rin tutadi va emotsiyalarni anglash, boshqarish, boshqalar bilan muloqot qilish, empatiya ko'rsatish hamda ijtimoiy muhitga moslashish qobiliyatlarini o'z ichiga oladi. Psixologik-pedagogik tadqiqotlarda ijtimoiy-emotsional rivojlanish bolaning shaxsiy barqarorligi, ijtimoiy faolligi va keyingi ta'lim jarayonidagi muvaffaqiyatlari bilan chambarchas bog'liq ekanligi ta'kidlanadi. Ushbu rivojlanish jarayoni uzluksiz bo'lib, uning poydevori aynan oilaviy muhitda shakllanadi.

Oila bolalar uchun birlamchi ijtimoiylashuv muhiti bo'lib, unda bola dastlabki emotsional tajribalarni, ijtimoiy rollarni va xulq-atvor me'yorlarini egallaydi. Oilada hukmron bo'lgan psixologik iqlim, ota-ona va bola o'rtasidagi munosabatlar bolalarning emotsional barqarorligi va ijtimoiy moslashuv darajasiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu boisdan ijtimoiy-emotsional rivojlanish masalasini oilaviy muhitdan ajratgan holda tadqiq etish mumkin emas.

Ota-onaning ijtimoiy roli va uning bolalar rivojiga ta'siri. Ota-onaning ijtimoiy roli bolaga nisbatan tarbiyaviy, emotsional va ijtimoiy mas'uliyatni o'z ichiga oladi. Ota-ona bolaning hayotidagi eng yaqin kattalar sifatida unga ijtimoiy xulq-atvor namunasini ko'rsatadi, emotsional qo'llab-quvvatlaydi va jamiyatda qabul qilingan me'yorlarni o'rgatadi. Ota-onaning ijtimoiy faolligi, muloqot madaniyati, emotsional munosabatlari bolalarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishida hal qiluvchi omil bo'lib xizmat qiladi.

Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ota-onaning mehribonlikka asoslangan, qo'llab-quvvatlovchi va izchil tarbiyaviy pozitsiyasi bolalarda ijobiy emotsional holat, o'ziga ishonch va boshqalar bilan sog'lom munosabatlar o'rnatish ko'nikmalarini shakllantiradi. Aksincha, oilada befarqlik, haddan tashqari qat'iylik yoki nizoli munosabatlarning mavjudligi bolalarda emotsional beqarorlik, xavotir va ijtimoiy moslashuv qiyinchiliklarini yuzaga keltirishi mumkin.

Shuningdek, ota-onaning jamiyatdagi ijtimoiy roli va mavqei, ularning ijtimoiy qadriyatlarga munosabati bolalarning ijtimoiy ongini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Bola ota-onaning xulq-atvori, muloqot uslubi va ijtimoiy munosabatlarini kuzatish orqali ijtimoiy tajriba orttiradi va ularni o'z hayotida qo'llay boshlaydi.

Oilaviy muhitning bolalarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishidagi ahamiyati. Oilaviy muhit bolalarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishini ta'minlovchi muhim psixologik shart-sharoitlar majmuasidir. Oila a'zolari o'rtasidagi o'zaro hurmat, ishonch va emotsional yaqinlik bolaning emotsional xavfsizligini ta'minlaydi. Bunday muhitda voyaga yetgan bolalarda empatiya, hamkorlik, muammolarni tinch yo'l bilan hal etish kabi ijtimoiy ko'nikmalar samarali rivojlanadi.

Zamonaviy ijtimoiy sharoitda oilaviy tarbiyada yuzaga kelayotgan muammolar, xususan, ota-onaning bandligi, raqamli texnologiyalarning ortiqcha qo'llanilishi bolalarning emotsional rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu sababli oilaviy muhitda ota-onaning ijtimoiy rolini kuchaytirish, bolalar bilan sifatli muloqotni yo'lga qo'yish va emotsional qo'llab-quvvatlashni ta'minlash dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

Demak, oilaviy muhitda ota-onaning ijtimoiy roli bolalarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishini belgilovchi yetakchi omil bo'lib, ushbu jarayonni ilmiy asosda o'rganish va amaliy tavsiyalar ishlab chiqish bolalarda sog'lom emotsional rivojlanishni ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Bolalarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishi shaxs kamolotining muhim tarkibiy qismi bo'lib, u bolaning emotsiyalarini anglash va boshqarish, atrofdagilar bilan ijtimoiy munosabatlarni samarali yo'lga qo'yish, empatiya ko'rsatish hamda jamiyatga moslashish qobiliyatlarini shakllantiradi. Mazkur jarayonning muvaffaqiyatli kechishi, avvalo, oilaviy muhit va unda ota-onaning tutgan ijtimoiy roli bilan chambarchas bog'liq. Oila bolalar

uchun birlamchi ijtimoiylashuv makoni bo'lib, aynan shu muhitda bola dastlabki emotsional tajribani, ijtimoiy xulq-atvor me'yorlarini va munosabatlar tizimini egallaydi.

Zamonaviy jamiyatda ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy o'zgarishlar oilaviy tarbiya tizimiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Ota-onaning bandligi, raqamli texnologiyalarning keng tarqalishi, ijtimoiy muloqot shakllarining o'zgarishi bolalarning emotsional holati va ijtimoiy rivojlanishida yangi muammolarni yuzaga keltirmoqda. Natijada bolalarda emotsional beqarorlik, muloqotda qiyinchiliklar, ijtimoiy moslashuv darajasining pasayishi kabi holatlar ko'proq kuzatilmoqda. Bu esa ota-onaning ijtimoiy rolini ilmiy asosda o'rganish va baholash zaruratini yanada kuchaytiradi.

Ilmiy tadqiqotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, bolalarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishi masalasi turli yo'nalishlarda o'rganilgan bo'lsa-da, oilaviy muhitda ota-onaning aynan ijtimoiy roli, uning tarbiyaviy, emotsional va namuna ko'rsatuvchi funksiyalari yetarli darajada tizimli va kompleks tarzda yoritilmagan. Amaliyotda esa ota-onalar bolalarning emotsional ehtiyojlarini to'g'ri anglash, ularni qo'llab-quvvatlash va ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirishda muayyan qiyinchiliklarga duch kelmoqdalar. Bu holat mazkur mavzuni chuqur ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan o'rganishni taqozo etadi. Shuningdek, ushbu mavzuni o'rganish ta'lim muassasalari va oila o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash, ota-onalar uchun psixologik-pedagogik tavsiyalar ishlab chiqish va bolalarda sog'lom ijtimoiy-emotsional rivojlanishni ta'minlashga xizmat qiladi. Ota-onaning ijtimoiy rolini anglash va uni ilmiy asosda baholash bolalarda ijtimoiy kompetensiyalarni shakllantirish, salbiy xulq-atvorning oldini olish va barkamol shaxsni voyaga yetkazishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu boisdan, oilaviy muhitda bolalarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishida ota-onaning ijtimoiy rolini o'rganish zarurati zamonaviy jamiyat talablari, psixologik-pedagogik muammolar va bolalar rivojlanishini qo'llab-quvvatlash ehtiyojlari bilan bevosita bog'liq bo'lib, mazkur mavzu ilmiy tadqiqotlar uchun dolzarb va istiqbolli yo'nalish hisoblanadi.

#### Xulosa

O'tkazilgan nazariy tahlil va ilmiy yondashuvlar asosida shuni ta'kidlash mumkinki, bolalarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishi shaxs kamolotining muhim va ajralmas tarkibiy qismi hisoblanadi. Ushbu jarayonning muvaffaqiyatli kechishi esa, avvalo, oilaviy muhit va undagi ota-onaning ijtimoiy roli bilan bevosita bog'liqdir. Oila bolalar uchun birlamchi ijtimoiylashuv muhiti bo'lib, aynan shu muhitda bola emotsional munosabatlar, ijtimoiy xulq-atvor me'yorlari va muloqot tajribasini egallaydi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ota-onaning ijtimoiy roli bolalarning emotsional barqarorligi, o'ziga bo'lgan ishonchi, empatiya ko'rsatish qobiliyati hamda ijtimoiy moslashuv darajasini belgilovchi yetakchi omillardan biridir. Ota-onaning mehribonlikka asoslangan, izchil va qo'llab-quvvatlovchi munosabati bolalarda ijobiy emotsional holatlarning shakllanishiga, sog'lom shaxslararo munosabatlarning rivojlanishiga xizmat qiladi. Aksincha, oilaviy nizolar, befarqlik yoki noto'g'ri tarbiyaviy yondashuvlar bolalarda emotsional beqarorlik va ijtimoiy moslashuvda qiyinchiliklarni keltirib chiqarishi mumkin. Shuningdek, zamonaviy ijtimoiy sharoitda oilaviy tarbiya tizimida yuz berayotgan o'zgarishlar ota-onaning ijtimoiy rolini yanada kuchaytirishni talab etadi. Raqamli texnologiyalar, ijtimoiy axborot oqimlarining ortishi va hayot sur'atining tezlashuvi bolalarning emotsional rivojlanishiga yangi ta'sir omillarini keltirib chiqarmoqda. Bunday sharoitda ota-onaning bolaga emotsional tayanch

bo'lishi, ijtimoiy namuna ko'rsatishi va tarbiyaviy mas'uliyatni ongli ravishda amalga oshirishi alohida ahamiyat kasb etadi.

Xulosa qilib aytganda, oilaviy muhitda bolalarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishida ota-onaning ijtimoiy rolini ilmiy asosda o'rganish va baholash pedagogika hamda psixologiya fanlari uchun muhim nazariy va amaliy ahamiyatga ega. Mazkur masalani chuqur tadqiq etish bolalarda sog'lom emotsional rivojlanishni ta'minlash, ijtimoiy kompetensiyalarni shakllantirish va barkamol shaxsni voyaga yetkazishga xizmat qiladi.

#### FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Yo'ldoshev J. G. Pedagogik psixologiya. – Toshkent: O'qituvchi, 2016.
2. Safarov O. Oila pedagogikasi va tarbiya nazariyasi. – Toshkent: Fan, 2018.
3. Abdullayeva M. Bolalar psixologiyasi. – Toshkent: Barkamol fayz media, 2017.
4. Karimova V. M. Ijtimoiy psixologiya asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
5. Xasanboev J., To'raqulov X. Oila va tarbiya muammolari. – Toshkent: Ma'naviyat, 2015.
6. Qodirova F. Maktabgacha va boshlang'ich yoshdagi bolalar psixologiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2018.
7. Ismoilova Z. Shaxs ijtimoiylashuvi va oilaviy tarbiya. – Toshkent: Fan, 2020.
8. Raximov S. Ota-ona va bola munosabatlarning psixologik asoslari. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2016.
9. Jo'raev R. Ta'lim va tarbiyada oila hamkorligi. – Toshkent: O'qituvchi, 2017.